

**СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВА ОПІКА НАД В'ЯЗНЯМИ
ПЕНІТЕНЦІАРНИХ УСТАНОВ ВОЛИНІ ТА ГАЛИЧИНИ
У 1918–1939 РР.: СТУДІЇ З ЛОКАЛЬНОЇ
ТА РЕГІОНАЛЬНОЇ ІСТОРІЇ**

Разиграєв О. В.

Між двома світовими війнами Волинь та Галичина входили до складу нововідродженої польської держави Другої Речі Посполитої. За останню чверть століття у вітчизняній та зарубіжній історіографії з'явилося чимало праць присвячених суспільно-політичному, соціально-економічному та культурному життю краю в окреслений хронологічний період. Разом з тим, проблематика функціонування в регіоні такого важливого державного інституту як пенітенціарна система залишилася поза дослідницькою увагою.

На теренах Волині та Галичини розміщувалися пенітенціарні установи різних типів та класів, які мали здебільшого карно-слідчий характер. До найбільших в'язниць I класу належала кримінальна тюрма в Дрогобичі та кримінально-слідчі тюрми у Львові та Луцьку. До II класу відносили кримінально-слідчі в'язниці в Ковелі, Кременці, Рівному, Чорткові, Коломиї, Перемишлі, Самборі, Сяноку, Станиславові, Стрию, Тернополі та Золочеві. Дубенську, Острозьку та Володимирську кримінально-слідчі тюрми, які були порівняно невеликими виправними установами, зараховували до III класу.

Вагома роль у соціально-правовій підтримці в'язнів належала, не лише родичам та друзям останніх, але й громадському та політичному секторам. Зокрема, складову частину пенітенціарної системи становили організації допомоги в'язням «Патронат», які були покликані надати моральну та матеріальну підтримку особам, котрі з різних причин перебували у закладах виконання покарань, а також членам їхніх родин. В означений період такі структури функціонували в різних місцевостях Волині та Галичини. Одним із перших у 1924 р. було створене товариство «Патронат» у м. Луцьку, а в 1928–1929 рр. такі організації вже діяли в Бережанах, Дубні, Коломиї, Ковелі, Кременці, Острозі, Володимирі та Золочеві. Безперечно, допомога, яку надавали ці організації, була важливою та потрібною для осіб, позбавлених волі. Однак вона забезпечувала лише невелику частину потреб цих людей та членів їхніх сімей.

Ліворадикальним в'язням Волині та Галичини надавала підтримку Міжнародна організація допомоги борцям революції (МОДР), яка

керувалася в регіоні Комуністичною партією західної України та мала розгалужену структурну мережу. Організація різного роду акцій зі збору коштів та харчових продуктів для політв'язнів, дотації з центрального осередку організації, членські внески та індивідуальні пожертви окремих осіб були вагомою матеріальною підтримкою для ліворадикалів, які опинилися за ґратами. У другій половині 1920-х рр. у досліджуваному регіоні простежується діяльність Міжпартійного секретаріату боротьби за амністію політичних в'язнів, якому вдалося підняти широкий громадський розголос у питанні дострокового звільнення осіб, що потрапили за ґрати з політичних мотивів. Діяльність вищевказаних структур уже була предметом наших попередніх публікацій.¹ Натомість, мета запропонованої розвідки полягає у висвітленні соціально-правової опіки над в'язням такими структурами як Ліга захисту прав людини і громадянина, Комітет допомоги українським політв'язням (Український добродійний комітет), Комітет допомоги політичним в'язням у Східній Галичині (Крайовий комітет допомоги революційному рухові в Східній Галичині), а також окремими політиками, адвокатами та громадськими активістами.

У міжвоєнній Польщі помітну діяльність щодо захисту прав в'язнів здійснювала громадська організація «Ліга захисту прав людини і громадянина» (далі – Ліга). Вона постала в 1921 р. задля оборони демократичних прав і свобод у державі, протидії різним проявам дискримінації, культивування громадянської свідомості тощо. Серед практичних проявів діяльності цієї структури можна виділити взаємодію з органами влади та громадськими організаціями, уміщення тематичних публікацій у пресі, підготовку та поширення відозв, інших видів публікацій. Крім того, Ліга проводила спеціальні зібрання, організовувала з'їзди, курси, різні публічні заходи, організовувала бібліотеки та читальні тощо².

Керівним органом Ліги було правління, яке складалося з 12 членів, що їх обирали терміном на три роки. Відповідно до статутних засад досліджувана організація могла створювати територіальні відділення та скликати з'їзди. Зокрема, в середині 1930-х рр. філію цієї організації

---

¹ Razyhrayev O. W obronie więzionych komunistów. Czerwona Pomoc Zachodniej Ukrainie: struktura organizacyjna i działalność na Wołyniu i w Galicji Wschodniej w okresie międzywojennym. *Pamięć i Sprawiedliwość*. 2020. № 1. S. 252–274; Разиграев О. Діяльність Міжпартійного секретаріату боротьби за амністію політичних в'язнів у міжвоєнній Польщі в 1926–1928 рр. (на прикладі Волині та Східної Галичини). *Сторінки історії*. 2021. № 52. С. 224–237 (співавтори Рудянин І., Куницький М.).

² Archiwum Akt Nowych (dalej – AAN). Zesp. 1306. Sygn. 180/1. T. 1. S. 1–8.

було створено у м. Львові³. Члени Ліги мали різні статуси – дійсні, почесні, меценати та кореспонденти. Дійсним членом могла бути будь-яка особа, котра підтримувала цілі організації. Почесними членами ставали ті особи, які мали значні заслуги перед Лігою. Щоб отримати статус члена-мецената, потрібно було сплатити одноразовий фінансовий внесок у сумі не менше ніж 5 тис. польських марок. Члени-кореспонденти працювали віддалено й мали обов'язок надавати всіляку інформацію центральному відділенню. Фінансування організації здійснювалося коштом вступних та членських внесків, пожертв, коштів, отриманих внаслідок проведення різних публічних заходів (лотерей, концертів, творчих вечорів) тощо⁴.

Серед засновників Ліги захисту прав людини і громадянина варто згадати відомого польського політика, прем'єр-міністра та міністра внутрішніх справ Польщі, парламентаря С. Тугутта; знаного юриста, дипломата та політика С. Патека; юриста, публіциста та політика соціалістичного спрямування С. Познера; журналіста та публіциста В. Гелжинського, інших⁵. У міжвоєнній Європі функціонувало кілька подібних правозахисних структур. Усі вони були створені за зразком Ліги прав людини, яка постала у Франції в 1898 році. Такі організації на початку 1920-х рр. виникли, зокрема, у Греції, Болгарії, Румунії, Німеччині⁶.

На початках своєї діяльності в Польщі Ліга захисту прав людини і громадянина об'єднувала представників політикуму Другої Речі Посполитої, пов'язаних з діяльністю Польської соціалістичної партії та Польського народного стронніцтва «Визволення» (PSL «Wyzwolenie»). Натомість у 1930-х рр., як зазначає польська дослідниця І. Мжиглуд, ця організація «перетворилася на платформу опозиційної діяльності і творила простір громадянського опору інтелігенції лівого спрямування відносно недемократичних практик керівного табору»⁷. В цей час Ліга відкрито критикувала чинну владу й співпрацювала з нелегальною Комуністичною партією Польщі (КПП), проте вже в 1937 р. її діяльність була заборонена державою⁸.

---

³ Mrzygłód I. Przestrzenie sprzeciwu. Działalność Ligi Obrony Praw Człowieka i Obywatela w II Rzeczypospolitej. *Przegląd Historyczny*. 2018. T. CIX. Zesz. 4. S. 577.

⁴ AAN. Zesp. 1306. Sygn. 180/1. T. 1. S. 1–8.

⁵ Ibidem.

⁶ Mrzygłód I. Przestrzenie sprzeciwu... S. 570.

⁷ Ibidem. S. 566.

⁸ Encyklopedia Polskiego Wydawnictwa Naukowego (PWN). URL: <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Liga-Obrony-Praw-Czlowieka-i-Obywatela;3932505.html> (останній перегляд: 28.06.2022).

Одним з основних напрямів діяльності Ліги захисту прав людини і громадянина в Польщі стала протидія політичним переслідуванням та оборона прав політв'язнів. У першій половині 1930-х років Ліга захисту прав людини і громадянина (як і МОДР. – О.Р.) чимало місця присвятила так званій «Луцькій справі 1934 р.» – одному з найвідоміших у міжвоєнній Польщі судових процесів, який розпочався із серії масових арештів комуністів у 1930 році. Зокрема, у вересні поліція викрила ряд комуністичних активістів у м. Володимирі та Рівненському повіті, а вже наприкінці року було паралізовано діяльність окружного комітету КПЗУ в Луцьку та найбільш активних партійних ланок на теренах Горохівського, Ковельського й Володимирського повітів⁹. Варто зауважити, що репресії щодо ліворадикалів у цей час тривали не тільки на Волині, а й у Галичині та на Холмщині¹⁰. 19 листопада 1930 р. в м. Луцьку поліцейські арештували регіонального комуністичного лідера С. Бойка. Документи польської поліції та прокуратури стверджують, що останній невдовзі після арешту здійснив втечу під час конвоювання, стрибнув з мосту і втопився в р. Стир¹¹.

Натомість комуністи відразу ж висунули власну версію загибелі свого провідника. На їхню думку, С. Бойка вбили під час допиту службовці польської поліції; серед них був заступник начальника з «політичних питань» Слідчого управління в м. Луцьку комісар С. Заремба. Такої ж думки дотримувалися й повоєнні українські радянські історики. Згідно з Р. Оксенюком, С. Заремба нерідко, задля отримання «бажаної інформації», застосовував тортури під час допитів, а 19 листопада 1930 р. вбив секретаря окружного комітету КПЗУ С. Бойка та викинув його тіло в р. Стир¹².

Попри офіційну версію місцевої поліції та прокуратури щодо утоплення С. Бойка в Стиру під час спроби втечі з-під арешту, все ж таки на початку лютого 1931 р. міністр внутрішніх справ Ф. Славой-

---

⁹ Державний архів Волинської області (далі – Держархів Волинської обл.). Ф. 1. Оп. 2. Спр. 2426. Арк. 3; Ф. 46. Оп. 9 а. Спр. 360. Арк. 2; Див. також: Центральний державний архів вищих органів влади на управління України (далі – ЦДАВО України). Ф. 4465. Оп. 1. Спр. 1110. Арк. 3.

¹⁰ Держархів Волинської обл. Ф. 1. Оп. 5. Спр. 1546. Арк. 8.

¹¹ Там само. Ф. 46. Оп. 9 а. Спр. 916. Арк. 2.

¹² Там само; Державний архів Львівської області (далі – Держархів Львівської обл.). Ф. 121. Оп. 2. Спр. 141. Арк. 48; Оксенюк Р. Н. Нариси історії Волині. Соціально-економічний розвиток, революційний та національно-визвольний рух трудящих (1861–1939 рр.). Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 1970. С. 220. Про загибель С. Бойка див. більше: Razyhrajew O. Policja Państwowa II Rzeczypospolitej wobec ruchu komunistycznego na Wołyniu w latach 1926–1939. *Komuniści w II Rzeczypospolitej. Ludzie – struktury – działalność* / Red. M. Bukała i M. Krzysztofiński. Rzeszów: IPN, 2015. S. 451–455; Разиграєв О. Степан Бойко (1901–1930): націонал-комуніст та політв'язень міжвоєнної Польщі. *3 архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ: наук. і док. журн.* 2020. № 1 (53). С. 153–176.

Складковський звільнив із займаної посади начальника Слідчого управління в м. Луцьку комісара Ю. Недзялковського та його заступника С. Зарембу¹³. В тому ж році український прокомуністичний письменник та пропагандист Я. Галан так писав про С. Зарембу: «...в нього пивнички (підвали. – О. Р.) є, пивнички, в яких можна остервенілу свою душу розважати лютою мукою над політв'язнями»¹⁴.

«Ліга захисту прав людини і громадянина» в циркулярі від 23 лютого 1934 р. теж згадувала зловживання в слідчій службі Волинського воєводства: «Роками доходили до суспільства понурі вісті про те, що діялося в закутках Слідчого управління в Луцьку... навіть Міністр внутрішніх справ, генерал Славој Складковський мусив визнати з сенатської трибуни, що дефензива [політична поліція. – О. Р.] Луцька заслуговує на розігнання, однак практично, на жаль, окрім усунення начальника [С.] Заремби, там небагато змінилося на краще. Луцьк, мусимо визнати з боєм, зростає до розмірів символу, який характеризує цілу систему...»¹⁵. Слід зауважити, що звинувачення на адресу С. Заремби щодо побиття заарештованих з'явилися ще в 1920-х роках¹⁶.

Трагічна загибель С. Бойка спричинила використання його імені в комуністичній пропаганді. Він став своєрідним «символом» боротьби проти «буржуазної та панської» Польщі. В пропаганді комуністів залишився й комісар С. Заремба, якого згадували в численних листівках та брошурах як «ката Волині»¹⁷. Службовців слідчої поліції Волинського воєводства, зокрема числі С. Зарембу, М. Ткачука, а також В. Постовича, згодом згадано у вірші польського поета, представника революційної лірики, учасника польсько-більшовицької війни В. Броневського «Поліцейські пси в Луцьку»¹⁸.

Упродовж 19 лютого – 14 квітня 1934 р. в Луцькому окружному суді тривав один з найбільших процесів супроти комуністів у міжвоєнному центрі Волинського воєводства¹⁹. Перед судом постали члени та симпатичні КПЗУ, арештовані восени 1930 р. одночасно з С. Бойком. В науковій літературі цей суд називають «Луцький процес 56-ти».

---

¹³ Українська нива. 1931. 16 лют. С. 4; Діло. 1931. 8 лют. С. 4.

¹⁴ Луцьку 900 років. 1085–1985: зб. док. і матеріалів / упоряд. В. Наконечний та ін. Київ : Наук. думка, 1985. С.115–116; Я. Галан був членом КПЗУ до її розформування у 1938 р., див. Гнатюк О. Відвага і страх. Київ : Дух і літера, 2015. С. 123.

¹⁵ AAN. Zesp. 1306. Sygn. 180/1. Т. 3. S. 1. Див. також: Діло. 1931. № 26. 5 лют. С. 4.

¹⁶ Держархів Волинської обл. Ф. 1. Оп. 1 а. Спр. 308. Арк. 1–8; Спр. 311. Арк. 1–17; AAN. Zesp. 1305 (były 179). Sygn. 2. S. 7.

¹⁷ AAN. Zesp. 1294. Sygn. 165/V. Т. 89. S. 1–4, 9–10, 12, 26.

¹⁸ Broniewski W. Psy policyjne w Łucku. URL: http://www.poema.art.pl/site/itm_142388_psy_policyjne_w_ucku.html (останній перегляд: 28.06.2022). Див. також: Snyder T. Tajna wojna. Henryk Józewski i polsko-sowiecka rozgrywka o Ukrainę. Kraków : Znak, 2008. S. 196.

¹⁹ Центральний державний архів громадських об'єднань і українців (ЦДАГО України). Ф. 6. Оп. 2. Спр. 233. Арк. 1.

У радянській історіографії він більше відомий як «Луцький процес 57-ми». П'ятдесят сьомим підсудним символічно виступав секретар Волинського окружного комітету КПЗУ С. Бойко, який до того часу встиг перетворитися на ключовий елемент комуністичної пропаганди²⁰. Що стосується національної приналежності, то серед 56 підсудних було 29 українців, 20 євреїв та сім поляків²¹. За інформацією Ліги захисту прав людини і громадянина, підсудні під час слідства піддавалися тортурам, а умови їх утримання були вкрай незадовільні²².

Від моменту створення в 1934 р. табору для політв'язнів у Березі-Картузкій Ліга захисту прав людини і громадянина систематично критикувала його діяльність, яка, на думку цієї організації, «гвалтувала конституційні засади» Польщі²³. У жовтні 1935 р. Ліга ухвалила резолюцію, в якій виступила категорично проти порушення прав політв'язнів, а також їхнього «фізичного та морального знищення». У зазначеному документі містилася вимога термінової амністії для цієї категорії ув'язнених, а також ліквідації табору в Березі-Картузкій²⁴. Ця організація піддавала нищівній критиці функціонування табору й у наступному році²⁵.

Окрім функціонування на Волині та в Галичині філій окремих загальнопольських громадських та політичних організацій, які допомагали різним категоріям в'язнів, джерела фіксують тут також регіональні структури з подібними векторами діяльності. Наприклад, з 1918 р. в Галичині провадив діяльність Комітет допомоги українським політв'язням, який початково мав статус підрозділу Українського громадянського («горожанського») комітету. Згодом, після припинення функціонування цієї структури, з грудня 1921 р. став працювати як самостійна одиниця. Одним із керівників цієї структури був адвокат С. Федак²⁶. Зазначена організація займалася правовою та матеріальною підтримкою українських політв'язнів – учасників змагань за незалежність 1918–1921 рр., членів УВО та ОУН. Фінансувався Комітет допомоги українським політв'язням здебільшого через збір пожертв. Наприклад, 1922 р. певну матеріальну допомогу для потреб цієї організації акумулювали небайдужі мешканці Перемишля²⁷.

---

²⁰ Разиграев О. Правоохоронні органи у м. Луцьку в 1919–1939 рр. *Науковий вісник СНУ ім. Лесі Українки. Серія: Історичні науки*. 2013. № 12 (261). С. 39; Оксенюк Р. Н. Нариси історії Волині... С. 239–241.

²¹ Українська нива. 1934. 25 лют. С. 4; 25 берез. С. 3; 22 квіт. С. 1.

²² AAN. Zesp. 1306. Sygn. 180/1. T. 3. S. 2–3.

²³ Ibidem. T. 4. S. 1.

²⁴ Ibidem. T. 2. S. 1.

²⁵ Ibidem. T. 4. S. 1; T. 5. S. 3.

²⁶ Діло. 1930. № 51. 7 берез. С. 4; Місько В. Створення та діяльність громадянських комітетів допомоги політв'язням у Західній Україні упродовж 1922–1926 рр. *Волинські історичні записки*. 2010. Т. 5. С. 116–121.

²⁷ Громадський Вістник. 1922. № 40. 7 квіт. С. 6.

Тернопільський історик В. Місько зазначає, що упродовж 1923–1924 рр. Комітет допомоги українським політв'язням часто звертався до місцевих мешканців з проханням матеріальної підтримки політв'язнів, зокрема через газети «Громадський голос» та «Діло»²⁸.

Так само, як і загальнопольський «Патронат», Комітет допомоги українським політичним в'язням особливу підтримку надавав ув'язненим під час великих релігійних свят. Наприклад, на греко-католицьке Різдво та Великдень 1927 р. ця організація передала для українських політв'язнів львівських «Бригідок» святкові страви²⁹. На Різдвяні свята 1928 р. Дрогобицька філія цієї організації підготувала для українських політв'язнів, які перебували в місцевій тюрмі, продуктові пакунки. Проте передачі не дійшли до своїх адресатів. «Це все, що наші жінки з такою запопадливістю приготували для наших політичних в'язнів, потонуло в ненаситних шлунках тюремних дозорців та уловних злочинців, бо ні один наш політичний в'язень не бачив навіть цієї коляди, що її приготувало... наше громадянство», – зазначалося в лютневому номері «Сурми» за 1928 рік³⁰.

20 березня 1929 р. Львівське гродське староство повідомило про ліквідацію діяльності Комітету допомоги українським політв'язням. Причиною послужив нібито несанкціонований збір коштів студентами на користь цієї організації під час панахиди в пам'ять про О. Бессараб³¹. Однак діяльність на користь підтримки політв'язнів у Галичині не була припинена. Справу забороненого Комітету допомоги українським політв'язням продовжив новостворений Український добродійний

---

²⁸ Місько В. Створення... С. 119.

²⁹ Зелений Б. В сім'ї «Басарабівців» (З щоденника політичного в'язня). *Андрій Мельник. 1890–1964. Спогади. Документи. Листування* / упоряд. О. Кучерук, Ю. Черченко. Київ : Вид-во імені Олени Теліги, 2011. С. 127–128, 136–137.

³⁰ Сурма. 1928. Лютий. С. 8.

³¹ Значний резонанс на західноукраїнських землях мала трагічна загибель знаної української суспільно-політичної діячки О. Бессараб. На початку лютого 1924 р. її було заарештовано за шпигунство та приналежність до УВО. Однак невдовзі О. Бессараб виявили повішеною в камері, що дало змогу поліції, попри незгоду широкого загалу української громадськості, висловити версію про її самогубство. Згодом відбувся так званий судовий процес «Басарабової», після якого тюремні вирoki отримав ряд діячів УВО, серед них один із лідерів організації А. Мельник, котрий упродовж 1924–1928 рр. перебував у львівських пенітенціарних установах. Див.: Шухевич С. *Моє життя. Спогади*. Лондон : Вид. Укр. видавн. спілки, 1991. С. 323–325; Держархів Волинської обл. Ф. 46. Оп. 9 а. Спр. 63. Арк. 12; Центральний державний історичний архів України у м. Львові (далі – ЦДАІЛ України). Ф. 371. Оп. 1. Спр. 39. Арк. 252–255 зв.; Ф. 205. Оп. 1. Спр. 920. Арк. 1–61; Дядюк М. Ольга Басараб-Левицька: трагедія 1924 року. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2000. № 7. С. 320–334; Wysocki R. Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów w Polsce w latach 1929–1939: geneza, struktura, program, ideologia. Lublin : Wydawnictwo UMCS, 2003. S. 51.

комітет, який теж очолив адвокат С. Федак³². Ця структура надавала різнопланову гуманітарну допомогу українським націоналістам, які перебували не тільки в тюрмах Галичини, а й в інших регіонах Польщі. Насамперед ішлося про харчі, одяг, ліки, літературу, газети тощо³³. Зазначена організація мала й теренові філії. Наприклад, 7 вересня 1930 р. подяку Стрийському підрозділу Комітету на сторінках газети «Діло» склав в'язень І. Бутковський: «Цією дорогою складаю щиру подяку Вп. Панству Новицьким та “Комітетові Допомоги політв'язням” у Стрию за дбайливу опіку в часі мого побуту в стрийській тюрмі... Сколе, 4 IX 1930»³⁴.

У 1930 р. Український добродійний комітет на сторінках «Діла» розмістив коротку інформацію про свою діяльність за 1929 р., де, зокрема, зазначалося, що в середньому організація матеріально підтримувала близько 100 політв'язнів, третина з яких припадала на пенітенціарні установи Львова: «Під теперішню пору перебуває у львівській тюрмі 32 в'язнів. Більшість з них – це арештовані у зв'язку з відомими бомбовими атентатами на “Східні Торги” у Львові у вересні 1929 р. ...Із засуджених перебуває у львівській тюрмі під теперішню пору лише Роман Мицик, засуджений за експропріаційний напад на почтаря на 7 років тюрми. Поза Львовом більше число наших в'язнів перебуває в тюрмі Равіч на Познанщині, де тепер є 15 в'язнів, а між ними Василь Атаманчук та Іван Вербицький... У Віснічі коло Кракова перебуває тепер 8 наших ...Інші розділені меншими групами по тюрмах у Дрогобичі, Короніві, Св. Крижу («Святий Хрест». – О. Р.), Білостоці, Люблині, Луцьку і Рівному. Ті в'язні, котрі перебувають в тюрмі у Львові, одержують від... Комітету щоденно харчі (снідання, обід), чай, цукор і тютюн. Познанські в'язні одержують допомогу в грошах, пересічно по 30 з[лотих] місячно. Всі в'язні як у Львові, так і в тюрмах поза Львовом одержують від Комітету книжки і часописи. Хворі в'язні одержують лікарства»³⁵.

Упродовж 1929 р. політв'язні отримали від Комітету одноразову харчову допомогу на Великодні та Різдвяні свята, а в'язні львівських «Бригідок» – додаткові кошти на опалення тюрми тощо. За потреби Комітет міг надати також одяг або білизну. Особи, які звільнялися з місць позбавлення волі, могли розраховувати на покриття коштів за проїзд. Крім того, на прохання згаданої організації усі тюрми Польщі, де перебували українські націоналісти, відвідали капелани, які, окрім

---

³² В документах Український добродійний комітет і надалі часто йменувався як Комітет допомоги українським політичним в'язням.

³³ Діло. 1930. № 51. 7 берез. С. 4.

³⁴ Там само. № 198. 7 верес. С. 5.

³⁵ Там само. № 51. 7 берез. С. 4.

духовного служіння, зібрали інформацію про поточні потреби в'язнів та ситуацію в тюрмах. Зокрема, найгірша ситуація простежувалася в тюрмах «Святий Хрест» та «Вронки», де фіксувався суворий режим, незадовільний санітарний стан та висока смертність³⁶.

На початку жовтня 1930 р. поліція провела обшуки у членів цієї структури, зокрема в її голови С. Федака та секретаря М. Матчака. Преса навіть повідомляла про накладення владою заборони на діяльність зазначеної організації³⁷. Задля роз'яснення ситуації С. Федак розмістив у газеті «Діло» замітку, в якій зазначив, що де-факто діяльність на захист та підтримку політв'язнів він проводив від себе особисто, маючи статус та повноваження адвоката, позаяк польська влада відмовилася офіційно реєструвати Український добродійний комітет. Хоча комітет не проводив засідань та зборів коштів на потреби політв'язнів. Натомість С. Федак отримував від українських організацій США та окремих мешканців цієї країни певні кошти, що їх переказував особам, котрі перебували в місцях позбавлення волі. «Додати мушу, що справами політичних в'язнів займаюся я безперервно від вибуху світової війни, від часу перших арештувань, що їх проводила австрійська та російська влада. Займався я тими справами і в російському полоні, а опісля за часів Польщі та стрічався завсіди не з перешкодою, а навпаки – з признанням і з піддержкою судової й адміністративної влади австрійської, російської і польської», – зазначав С. Федак 11 жовтня 1930 року³⁸.

У лютому 1935 р. С. Федак скерував листа до керівництва греко-католицької церкви з проханням призначити отця Й. Кладочного капеланом українських в'язнів, які перебували в пенітенціарних установах поза Галичиною. Адвокат зазначив, що згідно із законом питання щодо делегування духівника мало б вирішувати Міністерство юстиції. «Міністерство справедливості стосує зглядом наших політичних в'язнів таку політику, що висилає їх для відбуття кари до тюрм, що знаходяться в корінній Польщі. Тепер таких тюрм є понад 20. Там вони позбавлені обслуги духовної в своїм ріднім обряді, бо нема там наших священників, а ті, що є не хочять чи бояться займатися в'язнями. Такий стан відбивається уємно на релігійному та національному характері в'язнів. Вони по якимсь часі, коли сидять виключно між поляками, забувають своєї мови та обряду», – твердив у листі від 18 лютого 1935 р. С. Федак. Адвокат зобов'язувався

---

³⁶ Там само.

³⁷ Там само. № 227. 12 жовт. С. 4.

³⁸ Там само. № 229. 15 жовт. С. 4.

матеріально забезпечити подорожі духівника з добровільних пожертв української громадськості³⁹.

Справа допомоги політв'язням актуалізувалася наприкінці 1935 р., коли, відповідно до широкої амністії з нагоди ухвалення нової конституції Польщі, тюрми мало покинути близько 1,5 тис. політичних в'язнів-українців. З цього приводу в помешканні Й. Кладочного відбулася нарада з представниками громадськості щодо створення спеціального комітету, який мав би опікуватися такими особами. Йшлося не тільки про моральну підтримку, а й надання посиленої матеріальної допомоги⁴⁰. Історик В. Стефанів, характеризуючи харитативну діяльність Й. Кладочного, зазначає: «...Кладочний вважав, що підпільний націоналістичний рух використовує своїх прихильників у власних цілях і не турбується про долю членів організації, які опинилися під судом і в тюрмах. Про цю ситуацію він писав у звіті єпископові І. Бучку: «Підпольна організація також в'язням нічого не допомагає. Взагалі – підпольна організація є тільки шайкою провокаторів – і чимось нищим від шайки бандитів і злодіїв, бо і ті собі помагають – і ті, що є на свободі, помагають тим, що є в тюрмі. Що так є, то знаю з досвіду...»⁴¹.

Загалом у Галичині духовенство греко-католицької церкви активно долучалося до підтримки політичних в'язнів. Наприклад, у квітні 1934 р. Підгаєцьке староство інформувало Тернопільське воеводське управління про таємний збір коштів на підтримку політв'язнів у греко-католицьких храмах. Згідно із зібраними поліцією відомостями, «пожертви» у вербну неділю призначалися для українських політв'язнів⁴².

Після смерті С. Федака упродовж 1937–1939 рр. Український добродійний комітет очолював галицький церковний і політичний діяч, прелат Львівської греко-католицької консисторії та один із засновників УНДО Л. Куницький. П'ятого квітня 1937 р. він скерував листа до начальника в'язниці в м. Короніві, у якому він, зокрема, зазначав: «2 травня надходять Великодні свята за греко-католицьким календарем... У зв'язку з цим хотів би виконати свій обов'язок й насамперед, представитися шановному Пану начальнику як опікун політичних в'язнів українців, після смерті д[октора] Стефана Федака.

---

³⁹ Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі – ГДА СБ України). Ф. 2. Оп. 1. Спр. 296. Арк. 103–103 зв.

⁴⁰ Діло. 1935. № 342. 22 груд. С. 6.

⁴¹ Зайцев О., Беген О., Стефанів В. Націоналізм і релігія: Греко-Католицька Церква та український націоналістичний рух у Галичині (1920–1930-ті роки) / заг. ред. О. Зайцева. Львів : Вид-во УКУ, 2011. С. 243.

⁴² Державний архів Тернопільської області (далі – Держархів Тернопільської обл.). Ф. 231. Оп. 1. Спр. 2276. Арк. 2.

Представившись, прошу дозволу надіслати в'язням... продуктів 7-и кілограмові великодні пакунки...»⁴³. Реагуючи на цей лист, начальник в'язниці в Коронові дозволив в'язням отримати матеріальну допомогу від Л. Куницького.

Однак станом на 30 квітня 1937 р. в'язням уже заборонили підтримувати будь-які контакти з цим комітетом у Львові, оскільки його діяльність не була офіційно зареєстрована⁴⁴. 25 березня 1938 р. Міністерство юстиції висловило свою позицію щодо цієї організації: «Діяльність кс[ьондза] прелата Леонтія Куницького зі Львова, яка спрямована на опіку за в'язнями від імені «Комітету української допомоги політичним в'язням» є нелегальною, а ця організація... заборонена і ліквідована адміністративною владою...»⁴⁵.

Проте Л. Куницький продовжував адресно надсилати кошти окремим ув'язненим. Приміром, переказав кошти в'язневі В. Покотилу, який перебував в тюрмі м. Кельці⁴⁶. У листопаді 1937 р. комітет організував у м. Львові та інших містах Галичини широкий збір коштів для допомоги політичним в'язням у зимовий період⁴⁷. На початку травня 1939 р. Л. Куницький надав грошову допомогу С. Бандері, який у той час відбував покарання в Брестській тюрмі⁴⁸. Варто зазначити, що збори коштів на потреби політв'язнів у межах польської держави проводили безпосередньо також УВО та ОУН⁴⁹.

Окрім згаданого вище комітету, пов'язаного із С. Федаком та Л. Куницьким, на теренах Галичини від 1922 р. діяльність на захист прокомуністичних політв'язнів провадила структура зі схожою назвою – Комітет допомоги політичним в'язням у Східній Галичині, яка мала свої осередки у Відні та Львові. Цю структуру очолював Олененко, який у січні 1923 р. так згадував про її створення: «В літі минулого року почалася одкрита й безоглядна боротьба українського населення Східної Галичини проти польської окупації... Почалися масові арешти. Всі галицькі в'язниці були битком набиті найкращими одиницями з поміж галицького селянства і молоді. В'язні переходили страшні моральні і тілесні тортури. Польські жандарми дуже часто морили в'язнів голодом і відмовляли їм найбільше конечних речей як біля, мила ітд. Багато з поміж в'язнів лишили свої рідні без ніякого забезпечення. Була потреба

---

⁴³ ЦДАЛ України. Ф. 656. Оп. 1. Спр. 24. Арк. 2–3.

⁴⁴ Там само. Ф. 611. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 35.

⁴⁵ Там само. Ф. 656. Оп. 1. Спр. 24. Арк. 4.

⁴⁶ Там само.

⁴⁷ Держархів Тернопільської обл. Ф. 284. Оп. 1. Спр. 183. Арк. 1.

⁴⁸ Посівнич М. Ув'язнення Степана Бандери в польських тюрмах. *Український визвольний рух : наук. зб.* Львів, 2012. Зб. 17. С. 87–102.

⁴⁹ ЦДАЛ України. Ф. 371. Оп. 1. Спр. 68. Арк. 6.

прийти з негайною допомогою як і самим жертвам панського терору та і їхнім рідням. За ініціативи де-яких товаришів-комуністів зорганізувався в краю Комітет Допомоги Політичним В'язням (К.Д.П.В.), який постановив собі метою збирати жертви в краю і поза краєм, щоби бодай в малій частині допомогти ув'язненим героям і їхнім рідним... Збіркою в краю зайнявся сам Комітет, а для збірки поза межами краю постановлено організувати Комітет у Відні, який був би філією Краєвого Комітету. З огляду на це, що робота Комітету в Краю була нелегальна та що польська окупаційна влада вважала роботу його направленою проти своєї держави, вся допомогова робота закордоном мусіла концентруватись у Відні і всі гроші звідси мусіли йти нелегально і дуже обережно до каси Комітету у Краю. Найбільше розвинув Комітет свою роботу серед Українців в Канаді і США. В тих країнах поорганізувалися в поодиноких місцевостях Комітети... які займаються збірками для помочі політичним в'язням, а де-котрі із них також збирають гроші, які поручають на боївки»⁵⁰.

У грудні 1922 р. цей комітет оголосив збір пожертв на підтримку політв'язнів серед української діаспори в Канаді й США, зазначаючи, що польські тюрми переповнені в'язнями сумління⁵¹. Очевидно відозва Комітету була почута, адже вже на початку 1923 р. вище згадана організація інформувала українське товариство «Жеребецька любов» у Нью-Йорку про отримання від цієї структури фінансової допомоги в сумі близько 26 доларів США, які призначалися на підтримку політв'язнів Східної Галичини⁵². За досить короткий час їм удалося зібрати близько 2400 доларів у Канаді та близько 2800 доларів у США⁵³. Згодом Комітет допомоги політичним в'язням у Східній Галичині був реорганізований у Красвий комітет допомоги революційному рухові в Східній Галичині.⁵⁴ Загалом ліворадикальні діячі у й пізніші роки отримували зі США допомогу для політв'язнів⁵⁵.

Комуністичні політв'язні досліджуваного регіону отримували також матеріальну допомогу зібрану Центральним комітетом патронатів над політичними в'язнями в Польщі. Зокрема, у відозві цієї структури за липень 1932 р. зазначалося: «Видане Центральним Комітетом Патронатів гасло збірки: «3000 марок на допомогу політичним в'язням в біжучім році, серед працюючої еміграції в Німеччині» не знайшло

---

⁵⁰ ЦДАГО України. Ф. 6. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 17. Див. також: Мисько В. Створення та діяльність громадянських комітетів допомоги політв'язням... С. 117.

⁵¹ ЦДАГО України. Ф. 6. Оп. 1. Спр. 40. Арк. 79–80.

⁵² Там само. Спр. 8. Арк. 15.

⁵³ Там само. Арк. 17.

⁵⁴ Там само. Арк. 32–34.

⁵⁵ Там само. Спр. 124. Арк. 1–2.

належного відгуку і розуміння серед симпатиків Патронату, а в першу чергу в самих Комітетах Патронатських. Не тратьте ані хвилини... мусимо надробити! ...На окупованих західно-українських і білоруських землях гуляє по селах поліція, б'ючи і мордуючи незадоволене українське і білоруське населення... Нова хвиля терору наступає рівно ж в самих тюрмах... Зараз перейшло 10000 полонених буржуазією готуються до нової боротьби. Умовини у в'язницях суть так страшними, що в'язні політичні рішаються до виступу найострійшої боротьби против фашистських катів Пілсудського»⁵⁶.

Окрім того, допомогу ув'язненим ліворадикалам надавала польська громадська та політична діячка, делегат Російського товариства Червоного Хреста С. Семполовська. Певний час вона співпрацювала з одним із засновників Ліги захисту прав людини і громадянина відомим польським правозахисником і дипломатом С. Патеком⁵⁷.

На початку 1923 р. Міністерство юстиції повідомляло керівників тюрем, а також представників суду і прокуратури про те, що С. Семполовська отримала дозвіл до 1 квітня того ж року відвідувати в тюрмах Польщі в'язнів – громадян радянської Росії для надання їм матеріальної допомоги. Такі зустрічі мали відбуватися за обов'язкової участі представника тюремної адміністрації у спеціально відведеному приміщенні або безпосередньо в камері, якщо вона була індивідуальна⁵⁸.

У 1930-х рр. в'язням було заборонено отримувати гроші та харчові пакунки від С. Семполовської як делегатки Російського Червоного Хреста, натомість вони могли приймати допомогу від неї як від фізичної особи⁵⁹. Наприклад, у 1931 р. керівництво Тернопільської тюрми інформувало Карний департамент Міністерства юстиції про неодноразові спроби С. Семполовської передати невеликі фінансові суми для в'язнів, засуджених або підслідних за шпигунство чи державну зраду. Пенітенціарна влада категорично відмовлялася приймати цю допомогу й повертала її адресату⁶⁰. У травні 1933 р. Міністерство юстиції інформувало керівництво Рівненської тюрми про те, що С. Семполовська може надсилати в'язням продуктивні пакунки та гроші лише як приватна особа⁶¹.

18 червня 1937 р. начальники тюрем отримали ще один лист Мінюсту щодо надання допомоги в'язням С. Семполовською. Він стосувався

---

⁵⁶ ЦДАВО України. Ф. 4465. Оп. 1. Спр. 249. Арк. 1.

⁵⁷ AAN. Zesp. 1304. Sygn. 178/IV. Poz. 4. S. 70.

⁵⁸ Archiwum Państwowe w Zamościu (dalej – APZ). Zesp. 99. Sygn. 2. S. 16.

⁵⁹ ЦДАЛ України. Ф. 611. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 35.

⁶⁰ Держархів Тернопільської обл. Ф. 285. Оп. 1. Спр. 52. Арк. 2.

⁶¹ Державний архів Рівненської області (далі – Держархів Рівненської обл.). Ф. 41. Оп. 3. Спр. 8. Арк. 23.

уніфікації поведінки керівників усіх пенітенціарних закладів щодо отримання в'язнями від неї кореспонденції та фінансової допомоги. Насамперед ішлося про те, що всі листи, пов'язані із С. Семполовською та її співпрацівниками, необхідно затримати та передати органам прокуратури без повідомлення про це в'язнів. Кошти, надіслані в'язням, дозволялося приймати та записувати на їхні тюремні рахунки. Їх мали витрачати на різні фінансові стягнення з в'язня, пов'язані із судовим процесом, боргами державі тощо. Натомість заборонялося приймати пакунки та гроші від С. Семполовської як делегатки Російського Червоного Хреста, а також конверти та інші речі з наявним маркуванням «СРСР». Кошти, які залишалися на тюремних рахунках в'язнів, видавали їм уже після звільнення з тюрми⁶².

У 1937 р. сімом політичним в'язням Луцької тюрми була надана матеріальна підтримка від С. Семполовської. Водночас у таборі «Бережа-Каргузька» допомогу отримало 219 в'язнів, відповідно в Бережанській тюрмі – один, Чортківській – троє, Дрогобицькій – 33, Дубенській – 17, Ковельській – 13, львівських «Бригідках» – 111, Перемишльській – шестеро, Рівненській – 19, Станіславській – один, Стрийській – один, Самбірській – двоє, Тернопільській – 21, Володимирській – шестеро⁶³. У листопаді 1938 р. в Польщі вже тривало чергове слідство щодо діяльності бюро С. Семполовської⁶⁴.

Зафіксовано випадки опіки над в'язнями й представників інших громадських організацій. Наприклад, у львівських «Бригідках» станом на 1926 р. жінкам, які покидали мури тюрми без засобів до існування, допомогу могло надавати Об'єднання християнських товариств та Товариство допомоги жінкам у Львові⁶⁵. 25 вересня 1929 р. золочівський повітовий староста інформував Тернопільське воєводське управління про виявлення нелегальної діяльності місцевого комітету, який постав 9 вересня того ж року й займався допомогою політв'язням. До складу його правління увійшли: З. Олесницька (керівник), О. Мамчин, М. Гарнавський, М. Гайдучок, М. Семчишин, інші. З огляду на те, що ця структура не мала відповідної реєстрації, справа щодо її створення була скерована до суду⁶⁶.

Загалом підтримка для політв'язнів надходила не тільки від чималих громадських організацій, а й від окремих осіб або об'єднань невеликої кількості однодумців. На початку травня 1929 р. близько десяти учнів Тернопільської 4-ї державної гімназії з української мовою викладання та

---

⁶² ЦДІАЛ України. Ф. 611. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 38, 44.

⁶³ AAN. Zesp. 1304. Sygn. 178/III. Poz. 1–3. S. 10–189.

⁶⁴ Ibidem. Sygn. 178/IV. Poz. 5. S. 177.

⁶⁵ ЦДІАЛ України. Ф. 151. Оп. 1. Спр. 1822. Арк. 1–6.

⁶⁶ Держархів Тернопільської обл. Ф. 231. Оп. 1. Спр. 1263. Арк. 1.

інші школярі неодноразово збиралися перед приміщенням місцевого окружного суду, щоб передати харчові продукти політв'язням – учням цього навчального закладу, які перебували в місцевій тюрмі за звинуваченнями у злочинах проти держави⁶⁷.

На Бережанщині в 1930-х рр. кошти на допомогу українським політв'язням збирав відомий адвокат та громадський діяч В. Бемко – в минулому сотник УГА. Згідно з конфіденційними даними слідчої служби він очолював локальний нелегальний комітет допомоги політв'язням⁶⁸. Четвертого січня 1939 р. комендант Торчинського постерунку поліції Т. Попельовський інформував керівництво про зібрання української молоді в с. Буянах Луцького повіту 13 грудня 1938 р., на день Святого Андрія, під час якого один з учасників зазначив: «...ми тут бавимося, а брати наші сидять по тюрмах», після чого запропонував провести добровільний збір пожертв на потреби політв'язнів⁶⁹.

Збір коштів на підтримку політв'язнів неодноразово оголошувала газета «Діло». На її шпальтах також розмішувалися й звіти про витрачені фінансові засоби. Зокрема, 11 березня 1932 р. «Діло» повідомляло, що «гості “Червоної калини” на забаві 5 березня [зібрали]... у салях Народнього дому 128,20 з[лотих]»⁷⁰. 14 січня 1933 р. «Діло» інформувало своїх читачів, що Український народний союз у Франції передав на потреби українських політв'язнів 348 франків⁷¹.

Інколи родичі в'язнів могли стати жертвою шахраїв. Наприкінці жовтня 1933 р. в пресі з'явилося повідомлення про невідомого чоловіка, який подорожував селами Галичини та пропонував місцевим мешканцям допомогу у звільненні їхніх родичів із львівських «Бригідок». Однією з жертв такого шахрая став мешканець Підгаєцького повіту Тернопільського воєводства М. Мислюк, який передав невідомому чоловікові 20 доларів США за нібито звільнення з тюрми свого брата, котрий насправді не перебував у місцях позбавлення волі⁷².

Питання захисту політичних в'язнів та необґрунтованих репресій влади часто порушували й парламентарі, які активно використовували для цього сеймову трибуну та можливість подавати запити до органів влади та управління. Приміром, 1923 р. депутати Української парламентської репрезентації звернулися до міністра юстиції із запитом

---

⁶⁷ Там само. Арк. 2–5.

⁶⁸ Там само. Спр. 2276. Арк. 1.

⁶⁹ Razyhrayev O. Policja Państwowa w województwie wołyńskim w okresie międzywojennym. Warszawa: IPN, 2019. S. 200–201.

⁷⁰ Діло. 1932. № 3. 11 берез. С. 5.

⁷¹ Там само. 1933. № 9. 14 січ. С. 5.

⁷² Там само. № 285. 29 жовт. С. 6.

щодо перебування великої кількості політв'язнів української національності в Тернопільській тюрмі. Парламентарі скаржилися на затягування слідства та порушення його процедури попри численні інтервенції адвоката С. Барана. Крім того, в інтерпеляції зазначалося, що в'язні перебували в незадовільних матеріальних та санітарних умовах. Депутати стверджували, що політичні в'язні розміщувалися у спільних камерах з кримінальними злочинцями, котрі часто відбирали в них їжу, яку передавали громадській структури⁷³.

Наприкінці січня 1923 р. представники Українського та Білоруського парламентських клубів звернулися до уряду з вимогою амністувати українців і білорусів, засуджених «за злочини, здійснені на політичному ґрунті» й звільнити їх з пенітенціарних установ. У їхньому спільному поданні було записано: «Багато справ заведено на Східних Кресах і в Східній Галичині проти українців та білорусів за політичні злочини [...]. На Східних Кресах спостерігаємо ненормальні умови, [...] там панує терор і свавілля державної адміністрації»⁷⁴.

Упродовж 1924–1925 р. українські парламентарі неодноразово порушували питання щодо дотримання прав політичних в'язнів у тюрмах досліджуваного регіону, зокрема у Бережанській, Надвірнянській, Луцькій, Володимирській та інших в'язницях⁷⁵. В другій половині березня 1924 р. «Робітнича трибуна» повідомляла, що під час розгляду фінансових питань на засіданні сеймової бюджетної комісії посол А. Васинчук вніс подання про скорочення видатків, скерованих на придбання кайданів. «Знаю згори, що моя пропозиція не пройде, але зголошую її, щоб запротестувати проти катування політичних в'язнів, бо для них передовсім призначені ці кайдани, як ми це бачили під час січневих політичних арештів серед українців [...]»⁷⁶. Станом на 25 травня 1924 р. в Ковельській в'язниці перебувало 5 осіб, звинувачених у політичних злочинах. Джерела свідчать про незадовільні умови їх утримання та харчування⁷⁷.

27 травня того ж року ліворадикальний посол до сейму А. Пашчук подав до МВС запит щодо необґрунтованих репресій і арештів,

---

⁷³ Biblioteka Sejmowa. Interpelacja posłów z Klubu Ukraińskiego do p. Ministra Sprawiedliwości w sprawie stosunków panujących w więzieniu przy sądzie okręgowym w Tamopolu, 1923. Nr rekordu 000015665.

⁷⁴ Razyhgaev O. Надзор государственной полиции Второй Речи Посполитой за общественно-политической жизнью украинцев Восточной Галиции в межвоенный период. *Wrocławskie Studia Wschodnie*. 2014. № 18. S. 127.

⁷⁵ Мисько В. Діяльність українських депутатів польського сейму в за-хисті політв'язнів (1922–1930 рр.). *Історичні студії Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2010. Вип. 3. С. С. 81–82.

⁷⁶ ЦДАГО України. Ф. 6. Оп. 2. Спр. 8. Арк. 94.

⁷⁷ Там само. Арк. 85.

проведених серед місцевого українського населення Волині й перебування політв'язнів у Луцькій тюрмі. Йшлося насамперед про членів прокомуністичної Української національно-повстанської організації (УНПО) та Української революційно-повстанської організації (УРПО). А. Пащук зазначав: «В Острозі, Рівному, Здолбунові та інших місцевостях заарештовано загалом понад 300 селян, яких закували в залізні ланцюги, оточили хмарами поліції і війська [...], усіх транспортовано до Луцької в'язниці. Жоден заарештований не знає підстави ув'язнення. Слідство досі не встановило докази вини [...]. Арешти здійснено лише на підставі зізнань провокатора [...]. Ув'язнених утримують в переповнених брудних камерах, морять голодом, забороняють зустрічі з рідними [...]»⁷⁸.

Багато уваги парламентар А. Пащук приділяв також волинянам, які були ув'язнені у квітні 1925 р. після провалу повстання «Форналя-Крайця». «Для розміщення великої кількості осіб у тюрмах не було можливості, що призвело до використання для утримання людей місцевих шкіл та кінотеатрів. ...А. Пащук неодноразово піднімав питання становища луцьких, ковельських та інших волинських ув'язнених. Вже через місяць, наприкінці травня 1925 р. говорив про голодування політичних в'язнів у Бережанах, Луцьку та Дубно, які не могли змиритися із умовами ув'язнення, адже у камерах, пристосованих для утримування 15 осіб, розміщували близько 100, що не забезпечувало ніяких гігієнічних умов та можливостей для нормального існування», – зазначає дослідниця М. Пиріг⁷⁹. У цьому ж році послі комуністичної фракції звернули увагу на питання порушення прав політв'язнів у львівських «Бригідках»⁸⁰.

Під час обговорення бюджету Міністерства юстиції на 1932 р. парламентар В. Загайкевич порушив питання захисту прав політичних в'язнів, наголошуючи на поганій ситуації в Луцькій та Львівській в'язницях, де в'язні голодуваннями змушені були виборювати свої права. Він актуалізував також питання щодо побиття політв'язнів під час слідчих дій⁸¹.

Українські парламентарі та правозахисники нерідко апелювали щодо неприпустимості розміщення кримінальних в'язнів разом із політичними. Наприклад, у січні 1933 р. галицьке «Діло» розмістило виступ парламентаря С. Біляка на бюджетній комісії сейму, де він,

---

⁷⁸ Разиграев О. Польська державна поліція на Волині у 1919–1926 рр. Луцьк: Волинські старожитності, 2012. С. 295.

⁷⁹ Пиріг М. Український ліворадикальний рух у Польщі (1919–1929 рр.): дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 – історія України. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2016. С. 165.

⁸⁰ Там само. С. 166.

⁸¹ Діло. 1932. № 12. 19 січ. С. 1–2.

зокрема, зазначив: «Доля в'язнів, що перебувають по тюрмах, є дуже прикра. Особливо це торкається політичних в'язнів, яких держать спільно з кримінальними злочинцями, та яким роблять великі труднощі у всяких пільгах...»⁸². Водночас досить критично про допомогую діяльність українських парламентарів відгукувався неодноразово згаданий нами капелан Й. Кладочний: «...дуже могли б допомогти наші послы, коли б їздили бодай раз в рік до тюрем, де сидять наші. Але вони того не роблять... Бо наші послы то на загал... лінохи...»⁸³.

В 1935 р. політичні та громадські діячі лівого спрямування оприлюднили «Декларацію щодо політв'язнів». Там, зокрема, зазначалося: «Від перших років існування відродженої польської держави в тюрмах перебувала значна кількість політв'язнів. Сьогодні чисельність в'язнів цієї категорії сягає кільканадцять тисяч. Новий тюремний розпорядок зрівняв їх з кримінальними злочинцями... Ще тяжчим є становище в'язнів в “місці відособлення” у Березі Картузькій... Репрезентуючи різні суспільно-політичні погляди, єднаємося у спільному протесті проти покарання людей за політичні переконання, проти сучасного трактування політв'язнів, вимагаємо скасування розпорядження про “місце відособлення” та оголошення повної амністії для усіх політичних в'язнів та політичних емігрантів...»⁸⁴.

Питання щодо захисту політичних в'язнів порушував також відомий польський аристократ, консерватор, член провладного Безпартійного блоку співпраці з урядом і водночас критик політики волинського воєводи Г. Юзевського князь Я. Радзивілл. Після смерті Ю. Пілсудського він утратив попередній політичний вплив і як сенатор гостро критикував Міністерство юстиції. Його занепокоєння викликав дефіцит коштів для функціонування пенітенціарної системи, наслідком якого стало переповнення тюрем. Крім того, Я. Радзивілл захищав політичних в'язнів та виступав за ухвалення амністії для «політичних біженців». Очевидно, йшлося про польських політиків, які зазнавали переслідувань від чинної влади⁸⁵.

Отож, у міжвоєнний час широку підтримку в'язням Волині та Галичини надавала заснована в 1921 р. Ліга захисту прав людини і громадянина. Крім того, на теренах трьох галицьких воєводств простежувалася діяльність регіональних організацій, покликаних підтримувати як українських націоналістичних, так і ліворадикальних

---

⁸² Там само. 1933. № 10. 15 січ. С. 2.

⁸³ Цит. за: Зайцев О., Беген О., Стефанів В. Націоналізм і релігія... С. 244.

⁸⁴ ЦДІАЛ України. Ф. 151. Оп. 1 а. Спр. 4443. Арк. 2.

⁸⁵ Durka J. Janusz Radziwiłł (1880–1967). Biografia polityczna. Warszawa: Oficyna Wydawnicza RYTM, 2011. S. 234, 237.

політв'язнів, наприклад Комітет допомоги українським політв'язням (Український добродійний комітет), що його заснував та довгий час очолював С. Федак; ліворадикальний Комітет допомоги політичним в'язням у Східній Галичині (Краєвий комітет допомоги революційному рухові в Східній Галичині) тощо. Поміч для політв'язнів надходила також від деяких політиків, адвокатів, громадських активістів, окремих небайдужих осіб.

АНОТАЦІЯ

Мета дослідження полягає у спробі висвітлити соціально-правову опіку над в'язнями пенітенціарних установ Волині та Галичини у 1918–1939 рр.

Методологія дослідження ґрунтується на використанні загальнонаукових та спеціально історичних методів дослідження, в тому числі проблемно-хронологічного, синхронного, діахронного, порівняльно-історичного та ін.

Наукова новизна полягає у тому, що автор вперше у сучасній українській історіографії здійснив спробу комплексно дослідити прояви соціально-правової опіки над в'язнями пенітенціарних установ Волині та Галичини у 1918–1939 рр.

Висновки. На теренах Волині та Галичини розміщувалися пенітенціарні установи різних типів та класів, які мали здебільшого карно-слідчий характер. До найбільших в'язниць належала кримінальна тюрма в Дрогобичі та кримінально-слідчі тюрми у Львові та Луцьку. Соціально-правова підтримка громадського та політичного секторів упродовж 1918–1939 рр. простежується майже в усіх пенітенціарних установах досліджуваного регіону. Єдиною організацією, яка надавала ефективну підтримку «кримінальним» злочинцям, було лояльне до уряду Товариство допомоги в'язням та їхнім родинам «Патронат». Більшість організацій допомагали політичним в'язням. Це могли бути структури, що представляли окремі політсили, так і загальні організації правозахисного характеру, як-от Ліга захисту прав людини і громадянина. На захист політв'язнів ставали також місцеві адвокати (С. Шухевич, С. Баран, В. Бемко), громадські радянофільські діячі (С. Семполовська), парламентарі (В. Загайкевич, А. Пащук, Я. Радзивілл), стихійно організовані групи студентів та учнів, інші люди. Усі організації та індивідуальні ініціативи, які підтримували політв'язнів у різний спосіб, зазнавали тиску та переслідування з боку влади.

Література

1. Razyhrayev O. W obronie więzionych komunistów. Czerwona Pomoc Zachodniej Ukrainie: struktura organizacyjna i działalność na Wołyniu i w Galicji Wschodniej w okresie międzywojennym. Pamięć i Sprawiedliwość. 2020. № 1. S. 252–274

2. Разиграєв О. Діяльність Міжпартійного секретаріату боротьби за амністію політичних в'язнів у міжвоєнній Польщі в 1926–1928 рр. (на прикладі Волині та Східної Галичини). Сторінки історії. 2021. № 52. С. 224–237 (співатори Рудянин І., Куницький М.).

3. Archiwum Akt Nowych (dalej – AAN). Zesp. 1306. Sygn. 180/1. T. 1. S. 1–8.

4. Mrzygłód I. Przestrzenie sprzeciwu. Działalność Ligi Obrony Praw Człowieka i Obywatela w II Rzeczypospolitej. Przegląd Historyczny. 2018. T. CIX. Zesz. 4. S. 577.

5. AAN. Zesp. 1306. Sygn. 180/1. T. 1. S. 1–8.

6. Mrzygłód I. Przestrzenie sprzeciwu... S. 570.

7. Encyklopedia Polskiego Wydawnictwa Naukowego (PWN). URL: <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Liga-Obrony-Praw-Czlowieka-i-Obywatela;3932505.html> (останній перегляд: 28.06.2022).

8. Державний архів Волинської області (далі – Держархів Волинської обл.). Ф. 1. Оп. 2. Спр. 2426. Арк. 3; Ф. 46. Оп. 9 а. Спр. 360. Арк. 2;

9. Центральний державний архів вищих органів влади на управління України (далі – ЦДАВО України). Ф. 4465. Оп. 1. Спр. 1110. Арк. 3.

10. Держархів Волинської обл. Ф. 1. Оп. 5. Спр. 1546. Арк. 8.

11. Державний архів Львівської області (далі – Держархів Львівської обл.). Ф. 121. Оп. 2. Спр. 141. Арк. 48

12. Оксенюк Р. Н. Нариси історії Волині. Соціально-економічний розвиток, революційний та національно-визвольний рух трудящих (1861–1939 рр.). Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 1970. С. 220.

13. Razyhrayev O. Policja Państwowa II Rzeczypospolitej wobec ruchu komunistycznego na Wołyniu w latach 1926–1939. Komuniści w II Rzeczypospolitej. Ludzie – struktury – działalność / Red. M. Bukała i M. Krzysztofiński. Rzeszów: IPN, 2015. S. 451–455

14. Разиграєв О. Степан Бойко (1901–1930): націонал-комуніст та політв'язень міжвоєнної Польщі. З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ: наук. і док. журн. 2020. № 1 (53). С. 153–176.

15. Українська нива. 1931. 16 лют. С. 4; Діло. 1931. 8 лют. С. 4.

16. Луцьку 900 років. 1085–1985: зб. док. і матеріалів / упоряд. В. Наконечний та ін. Київ : Наук. думка, 1985. С.115–116; Я. Галан був членом КПЗУ до її розформування у 1938 р., див. Гнатюк О. Відвага і страх. Київ : Дух і літера, 2015. С. 123.

17. AAN. Zesp. 1306. Sygn. 180/1. Т. 3. S. 1. Див. також: Діло. 1931. № 26. 5 лют. С. 4.
18. Держархів Волинської обл. Ф. 1. Оп. 1 а. Спр. 308. Арк. 1–8; Спр. 311. Арк. 1–17; AAN. Zesp. 1305 (były 179). Sygn. 2. S. 7.
19. AAN. Zesp. 1294. Sygn. 165/V. Т. 89. S. 1–4, 9–10, 12, 26.
20. Broniewski W. Psy policyjne w Łucku. URL: http://www.poema.art.pl/site/itm_142388_psy_policyjne_w_ucku.html (останній перегляд: 28.06.2022). Див. також: Snyder T. Tajna wojna. Henryk Józewski i polsko-sowiecka rozgrywka o Ukrainę. Kraków : Znak, 2008. S. 196.
21. Центральний державний архів громадських об'єднань і українці (ЦДАГО України). Ф. 6. Оп. 2. Спр. 233. Арк. 1.
22. Разиграєв О. Правоохоронні органи у м. Луцьку в 1919–1939 рр. Науковий вісник СЧУ ім. Лесі Українки. Серія: Історичні науки. 2013. № 12 (261). С. 39; Оксенюк Р. Н. Нариси історії Волині... С. 239–241.
23. Українська нива. 1934. 25 лют. С. 4; 25 берез. С. 3; 22 квіт. С. 1.
24. AAN. Zesp. 1306. Sygn. 180/1. Т. 3. S. 2–3.
25. Діло. 1930. № 51. 7 берез. С. 4; Місько В. Створення та діяльність громадянських комітетів допомоги політв'язням у Західній Україні упродовж 1922–1926 рр. Волинські історичні записки. 2010. Т. 5. С. 116–121.
26. Громадський Вістник. 1922. № 40. 7 квіт. С. 6.
27. Місько В. Створення... С. 119.
28. Зелений Б. В сім'ї «Басарабівців» (3 щоденника політичного в'язня). Андрій Мельник. 1890–1964. Спогади. Документи. Листування / упоряд. О. Кучерук, Ю. Черченко. Київ : Вид-во імені Олени Теліги, 2011. С. 127–128, 136–137.
29. Сурма. 1928. Лютий. С. 8.
30. Шухевич С. Мое життя. Спогади. Лондон : Вид. Укр. видавн. спілки, 1991. С. 323–325
31. Держархів Волинської обл. Ф. 46. Оп. 9 а. Спр. 63. Арк. 12
32. Центральний державний історичний архів України у м. Львові (далі – ЦДІАЛ України). Ф. 371. Оп. 1. Спр. 39. Арк. 252–255 зв.
33. Ф. 205. Оп. 1. Спр. 920. Арк. 1–61
34. Дядюк М. Ольга Басараб-Левицька: трагедія 1924 року. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. 2000. № 7. С. 320–334
35. Wysocki R. Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów w Polsce w latach 1929–1939: geneza, struktura, program, ideologia. Lublin : Wydawnictwo UMCS, 2003. S. 51.
36. Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі – ГДА СБ України). Ф. 2. Оп. 1. Спр. 296. Арк. 103–103 зв.

37. Діло. 1935. № 342. 22 груд. С. 6.
38. Зайцев О., Беген О., Стефанів В. Націоналізм і релігія: Греко-Католицька Церква та український націоналістичний рух у Галичині (1920–1930-ті роки) / заг. ред. О. Зайцева. Львів : Вид-во УКУ, 2011. С. 243.
39. Державний архів Тернопільської області (далі – Держархів Тернопільської обл.). Ф. 231. Оп. 1. Спр. 2276. Арк. 2.
40. ЦДІАЛ України. Ф. 656. Оп. 1. Спр. 24. Арк. 2–3.
41. Держархів Тернопільської обл. Ф. 284. Оп. 1. Спр. 183. Арк. 1.
42. Посівнич М. Ув'язнення Степана Бандери в польських тюрмах. Український визвольний рух : наук. зб. Львів, 2012. Зб. 17. С. 87–102.
43. ЦДІАЛ України. Ф. 371. Оп. 1. Спр. 68. Арк. 6.
44. ЦДАГО України. Ф. 6. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 17. Див. також: Місько В. Створення та діяльність громадянських комітетів допомоги політв'язням... С. 117.
45. ЦДАГО України. Ф. 6. Оп. 1. Спр. 40. Арк. 79–80.
46. ЦДАВО України. Ф. 4465. Оп. 1. Спр. 249. Арк. 1.
47. AAN. Zesp. 1304. Sygn. 178/IV. Poz. 4. S. 70.
48. Archiwum Państwowe w Zamościu (dalej – APZ). Zesp. 99. Sygn. 2. S. 16.
49. ЦДІАЛ України. Ф. 611. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 35.
50. Держархів Тернопільської обл. Ф. 285. Оп. 1. Спр. 52. Арк. 2.
51. Державний архів Рівненської області (далі – Держархів Рівненської обл.). Ф. 41. Оп. 3. Спр. 8. Арк. 23.
52. ЦДІАЛ України. Ф. 611. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 38, 44.
53. AAN. Zesp. 1304. Sygn. 178/III. Poz. 1–3. S. 10–189.
54. ЦДІАЛ України. Ф. 151. Оп. 1. Спр. 1822. Арк. 1–6.
55. Держархів Тернопільської обл. Ф. 231. Оп. 1. Спр. 1263. Арк. 1.
56. Razyhrayev O. Policja Państwowa w województwie wołyńskim w okresie międzywojennym. Warszawa: IPN, 2019. S. 200–201.
57. Діло. 1932. № 3. 11 берез. С. 5.
58. Biblioteka Sejmowa. Interpelacja posłów z Klubu Ukraińskiego do p. Ministra Sprawiedliwości w sprawie stosunków panujących w więzieniu przy sądzie okręgowym w Tarnopolu, 1923. Nr rekordu 000015665.
59. Razyhrayev O. Надзор государственной полиции Второй Речи Посполитой за общественно-политической жизнью украинцев Восточной Галиции в межвоенный период. Wrocławskie Studia Wschodnie. 2014. № 18. S. 127.
60. Місько В. Діяльність українських депутатів польського сейму в за-хисті політв'язнів (1922–1930 рр.). Історичні студії Волинського національного університету імені Лесі Українки. 2010. Вип. 3. С. 81–82.

61. ЦДАГО України. Ф. 6. Оп. 2. Спр. 8. Арк. 94.
62. Разиграєв О. Польська державна поліція на Волині у 1919–1926 рр. Луцьк: Волинські старожитності, 2012. С. 295.
63. Пиріг М. Український ліворадикальний рух у Польщі (1919–1929 рр.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 – історія України. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2016. С. 165.
64. Діло. 1932. № 12. 19 січ. С. 1–2.
65. Цит. за: Зайцев О., Беген О., Стефанів В. Націоналізм і релігія... С. 244.
66. ЦДІАЛ України. Ф. 151. Оп. 1 а. Спр. 4443. Арк. 2.
67. Durka J. Janusz Radziwiłł (1880–1967). Biografia polityczna. Warszawa: Oficyna Wydawnicza RYTM, 2011. S. 234, 237.

Information about the author:

Razyhryayev Oleh Volodymyrovych,

Doctor of Historical Sciences, Assistant Profesor,
PhD in History of Maria Curie-Skłodowska University (Poland),
Profesor at the Department of World History
Lesya Ukrainka Volyn National University
13, Voh square, Lutsk, 43025, Ukraine